

Simon Žoltán Boldizsár

EGY RÉGI-ÚJ TÖRTÉNETFILOZÓFIA: HISTORIZMUS A NYELVBEN?

Frank Ankersmit: *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press, Ithaca (New York), 2012, 264 oldal, 35 \$

A historizmusra többnyire úgy tekintünk, mint Rod Stewartra: divatjamúlt történeti jelenségként. Azt gondoljuk, hogy valamirevaló történeti munkában már jó ideje nem találkozhatunk vele – történetírói megközelítésként vagy módszerként legalábbis biztosan nem. Amikor pedig valahol mégis felbukkan, az legfeljebb megkapó érdekességnek tűnik, mint Rod Stewart könnyei egy Celtic–Barcelona meccsen. Mindeközben persze elismeréssel adózunk a múltbeli teljesítményt illetően, és historiográfiai szempontból továbbra is megkerülhetetlennek véljük a historizmust, lévén, hogy a német nyelvterületen való felbukkanását és térnyerését az akadémiai történetírás születésének pillanatával azonosítjuk.¹ Ennek köszönhetően az egyes képviselőit időről időre felkapjuk, ahogy legutóbb az interpretációra, és egyáltalán a nyelvre fordított kitüntetett figyelem idején hirtelen előtérbe került Droysen. A nosztalgikusabb alkatok pedig, akik hajlamosak megfélekedezni róla, hogy a nosztalgia nem több egy sosemvolt múlt iráni nyughatatlan vágynál, már pusztán az önigazolás végett is előszeretettel nyúltak vissza mindig is a historizmus egyes meglátásaihoz. Hol egy frappáns mai gondolat előfutárát vélve felfedezni, hol egy látszólag újszerű jelenség váratlan párhuzamát, hol pedig időtlen bölcsességet.

Az ilyesfajta használatbavételek azonban, legyenek bármennyire is szétartók, egy dologban kivétel nélkül egyetértenek: a historizmus átfogó elméleti építményként manapság hasznavehetetlen. A történetírás történetének megkerülhetetlen alapanyaga, aminek meg lehet piszkálni egyes aspektusait az érdeklődés mai fókuszának a fényében, lehet pedzegetni Droysen interpretáció iránti érzékenységét, azt állítani azonban, hogy a historizmus a maga egészében is megkerülhetetlen volna a mai történetírás számára, már igen merész húzásnak számítana úgy történészi, mint történetfilozófiai körökben. Frank Ankersmit márpedig pontosan ezt állítja a *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation* (a továbbiakban *MTR*) című új könyvében, azzal a kiegészítéssel, hogy a historizmus történeti eszméje a múlt világából mára a történész nyelvébe költözött. Igaz, alkalmasint állította ezt már korábban is,² most jött el azonban a pillanat, hogy egy könyv formájában érdemben is kifejtse elképzeléseit, és ezen állítás köré szervezze egész történetfilozófiai munkásságát. Amiért is mindenekelőtt érdemesnek tűnik legalább lexikonszócikk-

¹ Historizmus alatt itt és a továbbiakban ez a többek között Humboldt, Ranke és Droysen nevével fémjelzett német historizmus értendő.

² Lásd például Frank R. ANKERSMIT: *A historizmus. Szintézis-kísérlet*, Aetas 2003/3–4., 189–204.

szerűen felrajzolni Ankersmit történetfilozófiai profilját, hogy kiderüljön, mi is az a munkásság, amit egy nyelvi historizmus köré építene.

Ankersmit annak idején a történetfilozófia nyelvi fordulatának Hayden White utáni talán legnevesebb résztvevőjeként vált ismertté a nyolcvanas években, akinek elképzeléseit a gyorsan szaporodó hívek állapattal fogadták.³ Az, hogy mégsem tett szert olyan elsőprő népszerűségre, mint White, alighanem annak köszönhető, hogy a többséggel ellentétben nem annyira az irodalomelmélet, mint inkább a filozófia felől merített ihletet, amit idővel aztán szeretett is kihangsúlyozni. Az ilyesfajta intellektuális erődemonstrációból fakadó – és a néhány kivételtől eltekintve szinte mindvégig a „magasművészetből” vett példákban is gyakorta felvillanó – elitizmusa pedig szinte mindvégig egyedi helyet biztosított számára a sokaságban.⁴ Nem meglepő hát, hogy a történetfilozófia nyelvi fordulatát is inkább retorikai fordulatnak nevezi (*MTR*, 218, 245). Amiképpen az sem meglepő, hogy a modernizált historizmus által megújított történetfilozófiájával végsősoron a nyelvfilozófiát próbálja megújítani. Konkrétan arra vágya, hogy Richard Rorty megakadt kezdeményezése egy történetiségre alapozott nyelvfilozófiai programról a történetfilozófia segítségével válhasson valóra (10, 27).

Akárhogy is, a mellékszál lényegét nem annyira Ankersmit ambíciói és elitizmusa jelentik – amik egyébként a kérlelhetetlen logikával levezetett érvek révén egyszersmind vonzalmat is ébresztenek. Hanem az, hogy a történetírásról kifejtett nézeteit sokakkal ellentétben nem a történetírás megreformálása végett sorakoztatja fel, hanem a történetfilozófia szinte alig létező presztízsét igyekszik növelni a filozófia egyéb ágai között. Nem a történéseket bosszantó elméleti fenegyerek szerepére pályázik, mint Keith Jenkins, hanem a filozófiai elismerésért dolgozik. Könnyen elképzelhető, ez motiválta abban a kísérletében is, hogy a nyelvi fordulat legalapvetőbb dogmájától elszakadva a nyelven kívüli élet kutatása felé forduljon. A 2005-ös *Sublime Historical Experience* című könyvében új életre keltette a nyelvi fordulat elméletei által nyelvileg meghatározottnak tekintett *tapasztalat* fogalmát. Azzal azonban, hogy esztétikaivá tette és megfosztotta episztemológiai karakterétől, leválasztotta a megismerésről, és azt állíthatta róla: nem annyira ellentmond a korábbi elméleteinek, hanem kiegészíti őket egy olyan aspektussal, amely megelőzi a nyelvet.⁵

Egy esztétikai karakterrel bíró történelmi tapasztalat megalkotása – a nyelven kívüliség kihangsúlyozása ellenére – tökéletesen illeszkedett is a korábbi nézeteihez. Anynyiban, hogy a narratívát felváltó *reprezentáció* fogalmának a történelmi szövegekre való alkalmazásával talán senki sem tekintette annyira az esztétika birodalmába tartozónak

³ Frank R. ANKERSMIT: *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague – Boston – London, 1983; Uő.: *History and Topology. The Rise and Fall of Metaphor*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994. Ez utóbbi kötetből magyarul Frank R. ANKERSMIT: *Hat tészis a narrativista történetfilozófiáról = Narratívák 4. A történelem poétikája*, szerk. Thomka Beáta, Kijárat, Budapest, 2000, 111–120. Lásd még Frank R. ANKERSMIT: *A történelmi reprezentáció = Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái*, szerk. Kisantal Tamás, L'Harmattan, Budapest, 2003, 235–262.

⁴ Amit Szécsényi Endre is regisztrált Ankersmit 1993-as székfoglalójának a magyar megjelenését recenziálva. SZÉCSÉNYI Endre: *Tapintható-e a múlt?*, BUKSZ 2005/1., 20–28.

⁵ Frank ANKERSMIT: *Sublime Historical Experience*, Stanford UP, Stanford, 2005.

a történetírást, mint Ankersmit.⁶ Vagy ha igen, akkor egészen másképp. A reprezentáció fogalmának az előnyét abban látta, hogy a White-féle kezdeményezést beteljesítve a történeti szöveg egészére koncentrál, ami több a szöveget alkotó egyedi állítások összességénél. Úgy gondolta, hogy az igazság fogalma ezzel ki is kerül a reprezentáció látóköréből, de nem vész el a történetírás számára. Csupán a reprezentációval szembeállított leírás szintjéhez tartozó egyedi állításokhoz kerül a referenciával együtt. Míg a leírásról Ankersmit szerint elmondható, hogy a történetírás esetében a múltra referál, addig a reprezentációról csak annyi állítható, hogy „szól valamiről”, a történetírás esetében a múlttól. (Amit Ankersmit az alighanem Arthur Dantótól kölcsönzött, lefordíthatatlan *aboutness* terminussal ad vissza.⁷) Összefoglalva: a régi Ankersmit történetfilozófiája az esztétika, a nyelv, a reprezentáció és a visszaadhatatlan *aboutness* kulcsfogalmai köré épül, míg az új Ankersmité a (nyelvet megelőző) történelmi tapasztalat köré.

Mármost, az *MTR* tizenkettőből tíz fejezetében néhány új fogalommal együtt ugyanezek köszönnek vissza a nyelvbe költöztetett történelmi eszme révén naprakésszé tett historizmus gondolata köré fűzve. A közbülső fejezetek fő feladata a naprakész historizmus modern filozófiai szótárba öltöztetése volna, míg magával a historizmussal az ezeket közrefogó két fejezet foglalkozik, külön üzeneteket fogalmazva meg a történetfilozófusok és a történészek számára. A kettő közül az egyik meggyőzőnek is tűnik, és minthogy Ankersmit inkább az első üzenettel játszik hazai pályán, nem az utóbbi lesz az.

A *Politika* címet viselő utolsó fejezet történészeknek címzett üzenete így hangzik: „a politikátörténet a történetírás minden egyéb formájának az alapja és előfeltétele, ideértve a társadalom- és gazdaságtörténetet, a kultúrtörténetet, valamint az eszmetörténetet is” (246). A politikátörténet elsőbbségével Ankersmit Ranke és a 19. századi német historizmus egyik legfőbb alapvetését veszi védelembe. Mivel a történetírás lényegében végtelenné váló kutatási területei és megjelenítési formái közül kiválasztani egyet, ami meghatározza a többit, nem feltétlenül divatos álláspont manapság; azt lehetne várni, hogy a kihívásnak megfelelő és az Ankersmitre egyébként kifejezetten jellemző erős érvelések támasztják majd alá az állítást. Ezek remélhetőleg nem azért maradnak el, mert az üzenet történészeknek szól. Ankersmit két érve közül az egyik mindössze annyi, hogy a reneszánsz gondolkodói és Hegel is úgy vélték, hogy a politikátörténet a történeti megértés alappillére. Ami rendben is volna. A historisták, amennyire igyekeztek elhárítani magukat a módszer tekintetében Hegeltől és a spekulatív történetfilozófiától, annyira hegeliánus módon bútorozták be a magát múltat, ahogy az állam iránti rajongás is Hegeltől ragadt rájuk. A kérdés azonban nem az, hogy miért bírt prioritással a 19. században a politikátörténet, hanem az, hogy miért kellene még ma is prioritással bírnia, és Ankersmit ezt csak részlegesen tudja megválaszolni a másik érvével is, ami egy rövid gondolat kísérlet.

⁶ Bár többen szeretik inkább visszalépésként cselekményesíteni, lásd például Keith JENKINS: *Cohen contra Ankersmit* = Uő.: *At the Limits of History. Essays on Theory and Practice*, Routledge, London – New York, 2009, 295–314; Ewa DOMANSKA: *Frank Ankersmit: From Narrative to Experience*, *Rethinking History* 2009/2., 175–195.

⁷ Frank R. ANKERSMIT: *Historical Representation*, Stanford UP, Stanford, 2001, 39–49.

Így fest: próbáld úgy olvasni a kifejezetten politikatörténet-ellenes Braudel klaszrikusát,⁸ hogy kiveszel belőle mindent, amit a 16. századi Európa államairól, királyairól, politikai tradícióiról, jogrendszeréről stb. tudsz. Ankersmit szerint olyasmi élményben részesülnél, mintha áthatolhatatlan ködben próbálnál vezetni, és egyáltalán, fókusz és tárgy híján egyszerűen képtelen volnál értelmet vinni a könyvbe. Ez az érv, azt gondolom, jóval erősebb az alkalmi Hegel-hivatkozásnál, de még mindig nem elég erős. A legfőbb problémája az, hogy logikai érv, amely arról próbál meggyőzni: amíg világ a világ, de legalábbis amíg létezik történetírás, addig elkerülhetetlenül a politikatörténeté a logikai elsőbbség, nem pedig arról, hogy miért kellene politikatörténetet írnod 2012-ben. A historisták nem arról próbáltak meggyőzni, hogy hiába írsz kultúrtörténetet, az is csak a politikatörténet centruma köré rajzolható körök egyike lesz, nem pusztán logikai alapon hirdették a politikatörténet elsőbbségét. Valójában nem is annyira az elsőbbségével érveltek, mint inkább a kizárólagosságával, a politikatörténetet tekintve az egyetlen valamirevaló történetírásnak. Ankersmit ezzel szemben üdvözli a történetírás minden új formáját, csak éppen logikai alapon a politikatörténethez köti őket. Amitől az üzenete jóval kevésbé lesz meggyőző a történészek számára, akik – logikai elsőbbség ide vagy oda – gyakorlati alapon továbbra is úgy és arról írnak, amiről kedvük tartja.

A *Historizmus* címmel ellátott első fejezet történetfilozófusoknak szóló üzenete – amely szerint a historizmus filozófiai gazdagsága egy modern filozófiai szótárba öltöztetve, az idealizmusától és romantikájától megfosztva a mai történetfilozófia számára is mérhetetlenül értékes lehet – már jóval meggyőzőbbnek tűnik. Az, hogy Ankersmit ezen a szinten is logikailag véli elkerülhetetlennek a historizmust, itt kevesebb problémát okoz. Lévén, hogy a gyakorlatokról szóló filozófiák éppen azt próbálják feltérképezni, hogy pontosan mit is jelent és mi is az az adott gyakorlat – elkerülhetetlenül és anélkül, hogy maguk a gyakorlóit tudatában lennének. A historizmus filozófiai átformálása mellett szóló és Ankersmit által nem említett legjobb érv egyébként az, hogy összhangban áll a historizmusnak a következő elképzeléseivel: 1) semmi sem menekülhet a változás elől, 2) egy adott dolog „természete” a történetében rejlik, illetve 3) az adott dolog vagy történeti entitás „természete” (manapság az „identitás” persze kifejezőbb és talán kevésbé esszencialista) korszakfüggő. Azt, ami egy adott történeti entitást és egy adott korszakot egyedivé tesz, és ami nem az adott korszakra értve nem alanya a változásnak, a historisták – konkrétan Wilhelm von Humboldt – történelmi eszmének nevezték.⁹ Azt gondolták, hogy azon túl, hogy egy korszak egyediségét és koherenciáját adja, a történelmi eszme nem filozófiai spekuláció, hanem a múlt nyomainak a tanulmányozása révén érhető tetten. A tetten ért történelmi eszme pedig *megmagyarázza* egy adott korszak vagy történeti entitás történetét, amiért is előrébbvaló a kauzális magyarázatoknál (11–12). Ez a történelmi eszme jelenti Ankersmit kiindulópontját.

⁸ Fernand BRAUDEL: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, I–III., Akadémiai–Osiris, Budapest, 1996.

⁹ Lásd Wilhelm von HUMBOLDT: *A történetíró feladatáról* = Wilhelm von HUMBOLDT *Válogatott írásai*, Európa, Budapest, 1985, 117–150. A 19. századi német historizmusról lásd ERŐS Vilmos: *A XIX. századi német historizmus*, Valóság 2007/12., 1–15.

A történelmi eszmét azonban ebben a formában ma már senki sem fogadná el – kezdi az érvelést Ankersmit –, mivel afféle harmadik entitásként beférkőzik a megmagyarázandó múlt és a történelmi szöveg általi magyarázat közé. Ott lebeg dologtalanul, anélkül, hogy bármi szerepet játszana a magyarázat folyamatában. A történészek ugyanis manapság a múlt egyes tárgyait próbálják megmagyarázni, nem az ezekkel valamiképp megfelelésben álló történelmi eszméket, amelyek a tárgytól elkülönülve, de bennük megcsillanva igen gyanúsán mégiscsak a múltban léteznek, misztikus módon meg is határozva a vizsgált tárgyak időbeli alakulását. És itt lép be Ankersmit javaslata: amint a történelmi eszme kiszakad a múltból és a történész múltból beszélő nyelvébe kerül, rögvest a maga korszerű helyére is kerül minden. A történelmi eszme a történelmi tárgyak időbeli mozgását strukturáló tényezőből a történészek múltból mondott történeteit strukturáló elvé válik, anélkül, hogy magában a múltban bármi is megfelelésben állna ezzel a nyelvi strukturáló elvvel. A historizmus főbb meglátásai pedig újra érvényt nyernek a kor igényeihez szabva, a következőképp: „Igen, a történetírás az egyedire fókuszál, mert minden történelmi szövegnek megvan a maga egyedisége. Igen, *individuum est ineffabile*, mert a történelmi szöveg egyedisége a maga teljességében definiálhatatlan. Igen, a történetírás mindig a fejlődéshez kapcsolódik, mert ez a történelmi narratíva lényegi jellemzője. Igen, a historisták fő állítása, miszerint egy dolog története a múltjában rejlik, helyes, mert a természetét vagy identitását a történelmi narratíva határozza meg.” (14)

Ez volna tehát a keret, amit az *MTR* közbülső fejezetei a korábban már említett, illetve az újonnan bemutatott fogalmakkal töltenének ki a korszerűvé tett historizmus filozófiai szótáraként. A korábban említett kulcsfogalmak, emlékeztetésképpen: esztétika, nyelv, reprezentáció, *aboutness* és (nyelv előtti) tapasztalat. Az *MTR* legfontosabbnak tűnő új fogalmai pedig: jelenlét, aspektus és reprezentacionális igazság. Ezek a fogalmak persze összefonódnak úgy egymással, mint Ankersmit korábbi kulcsfogalmaival. Mindannyiuk alapját a reprezentáció fogalma képezi, még a nyelv előtti tapasztalatát is, aminek Ankersmit két szintjét különíti el, egy kollektívát és egy individuálisat. A már szóba került *Sublime Historical Experience* és az *MTR* között a tapasztalatot tekintve annyi a különbség, hogy míg az előbbi az egyébként alapvetőbbnek tekintett, a fenséges és a trauma fogalmához kötött és paradox módon egy szubsztancia és teleológia nélküli szubsztantív történetfilozófia felé kacintó kollektív történelmi tapasztalatra fókuszál, addig az utóbbi a történész individuális tapasztalatára. Minthogy azonban egy recenzió keretein belül képtelenség minden kulcsfogalmat az összefonódásaikkal egyetemben részletesen bemutatni, a továbbiakban arra a két fogalomra fogok koncentrálni, amelyek a leginkább következményekkel bírnak a könyv egészére nézve.

Tehát: *reprezentacionális igazság* és *aspektus*. Új fogalmak Ankersmit szótárában, de egyzersmind vissza is vezetnek a leírás és a reprezentáció közötti különbségtételhez. A leírás a világ azonosítható, egyedi tárgyaira referáló igaz vagy hamis állítások területe, a reprezentáció ellenben a szöveg egészére tekint, és a képi reprezentációhoz hasonlóan a nyelvi reprezentáció sem referál, hanem szól valamiről (*aboutness*). A kérdés az, hogy az egyedi állításokhoz hasonlóan a világ jól azonosítható tárgyairól szól-e, vagy valami egészen másról. Ankersmit szerint valami egészen másról, mégpedig a világ tárgyainak

egy aspektusáról, ami kevesebb, mint maga a tárgy, viszont több mint annak egy tulajdonsága (106). A reprezentáció reprezentáltja (*represented*) és prezentáltja vagy megjelenítettje (*presented*) ennek megfelelően különböznek egymástól, amit a következőképpen kell érteni. Napóleon különböző képi reprezentációinak mindegyike Napóleont reprezentálja. Ám minden egyedi Napóleon-reprezentációnak megvan a maga egyedi megjelenített Napóleonja: az aspektus, ami Napóleont ekként vagy akként (császárként, hadvezérként, szeretőként) jeleníti meg, és ami egyedivé teszi az adott reprezentációt. Napóleon tehát a reprezentált, de az aspektus a megjelenített, és ugyanez a helyzet a történeti szövegekben adott nyelvi reprezentációival is. A végeredmény pedig úgy hangzik, hogy „egy reprezentáció (1) a reprezentált valóság (2) megjelenítettjét vagy aspektusát (3) kínálja számunkra” (73).

Mindez a reprezentacionális igazság tárgyalásakor nyeri el a jelentőségét. Mivel a leírás propozicionális igazsága nem alkalmazható a szöveg egészét illető reprezentációra, Ankersmit megpróbálja megalkotni a reprezentáció saját igazságfogalmát,¹⁰ ami már csak azért is váratlan, mert az igazságot korábban már száműzte a reprezentációból. Az *MTR* azonban az aspektus segítségével rehabilitálja a fogalmat, és úgy határozza meg a reprezentacionális igazságot, mint „amit a világ vagy a világ tárgyai kinyilatkoztatnak számunkra az aspektusaikban” (107). A definíció két meglepetést is tartogat. Először is, minthogy az aspektus a világ tárgyainak vagy magának a világnak az aspektusaként nem a nyelvben székel. Az aspektusokban megnyilatkozó reprezentacionális igazság is a nyelven kívül, a *világban található* – ellentétben az igaz állítások propozicionális igazságával, aminek a nyelv az otthona. Másodszor, a reprezentacionális igazságban a világ egy adott aspektusa a tevékeny fél, amennyiben az *nyilatkoztatja ki önmagát*. Igaz, ahhoz, hogy ez megtörténjen, éppen a reprezentációra van szükség: „itt nem a nyelv lobbantja lángra az igazság fényét, noha a valóság ilyen ön-kinyilatkoztatása csak a reprezentáció által érhető el” (112).

A reprezentacionális igazság Ankersmit szerint nagy dolgokra hivatott. Képes például visszajára fordítani a történetfilozófia irodalomelméleti ihletésű nyelvi fordulatának egyes eszméit. Míg a nyelvi fordulat alárendelte az irodalomnak a történetírást, amikor az irodalomelmélet fényében vizsgálta a történetírás természetét, addig a reprezentacionális igazság a történetírás sajátjaként vethet új fényt az ezzel alárendeltté is váló irodalomra. Az, hogy a regények „a legtöbb esetben” a történetíráshoz hasonlóan „kiválasztják a társadalmi és a magánjellegű világ egy vagy több aspektusát”, Ankersmit számára elég ahhoz, hogy „jelentőségteli módon vitathassuk meg reprezentacionális igazságukat” (119). Az üzlettel egyébként nem hogy bukna az irodalom, hanem profitál is belőle, amennyiben elismerésre kerül a meglehetősen gyakran tagadott igazsághiány. Ez így mindenesetre még akkor is igen ambiciózusnak tűnik, ha Ankersmit a legkevésbé sem érvényteleníteni akarja a nyelvi fordulat meglátásait, hanem pusztán

¹⁰ Amire saját bevallása szerint John Zammito kritikája is motiválta, aki azt vetette a szemére, hogy nem ad számot a történetírás kognitív igényeiről. Lásd John ZAMMITO: *Ankersmit and Historical Representation*, *History and Theory* 2005/2., 169. Az, hogy erre valóban szükség van-e, erősen megkérdőjelezhető, lévén, hogy a történetírás kognitív igényeit Ankersmit a leírás szintjén kielégíti. Az esztétika birodalmába vezető reprezentáció esetében pedig az igazság fogalma, mint hamarosan kiderül, erősen bezavarhat.

azt javasolja: a történetírás irodalom felőli vizsgálata után az irodalmat vizsgáljuk a történetírás felől.¹¹

Az igazán nyugtalanító kérdés azonban másfele visz, és egy messziről is jól látható méretű kérdőjelet tesz Ankersmit vállalkozásának egésze elé. Ha ugyanis a reprezentációs igazság nem a reprezentáció és a nyelv sajátja, akkor hogyan és miért is kerülne pontosan a historizmus történelmi eszméje a történész nyelvébe? Ha a történelmi eszme a történész nyelve révén meghatározza a világot, akkor miként nyilatkozthatatja ki a világ a reprezentációs igazság képében önmagát, és mi köze lesz így a történelmi eszmének az igazsághoz? Nagy általánosságában szólva: egy nyelven kívüli, a világba visszahelyezett igazságfogalom nem mond ellent annak a *nyelvi* historizmusnak, ami köré Ankersmit mindent szervezni szeretne? De igen, azt gondolom, ellentmond. Valahol van egy meglehetősen bizonytalan körvonalú zónája annak, ahol kockázatosan ugyan, de többé-kevésbé biztonságosan el lehet lavírozni a nyelviség és a nyelvenkívüliség között. Egy nyelv előtti néma tapasztalat – úgy vélem – még nem, a múltban lakozó reprezentációs igazság azonban már alighanem kivezet ebből a zónából.

Mindezek ellenére azonban, vagy éppen ennek köszönhetően, az egyes építőelemek a megszokottnál jóval szélesebb körben kelthetnek érdeklődést. Ankersmit egyes megállásai és érvelései – legyenek bármennyire is vitathatóak – külön-külön kidolgozottak, néhol pedig szokás szerint egyenesen lenyűgözőek. Az egyes érvelések egyformán kapóra jöhetnek azoknak, akik sosem hittek a nyelvi fordulatban, azoknak, akik meghaladnák, és azoknak is, akik még mindig hisznek benne. Egyszóval, ugyanaz tárja ki a kaput a könyv egyes fejezetei felé, ami bezárja a könyvben prezentált történetfilozófia egésze előtt. Más kérdés, hogy a humán területek, és így a történetfilozófia intellektuális légkörébe is mintha bele lenne kódolva az ilyesfajta ellentmondás. Egyfelől letagadhatatlan, hogy White színrelépése valódi forradalmi változásokat eredményezett, másfelől viszont jópár évtized nyelviség után a kimerülés jelei is letagadhatatlanok. A szükségszerű továbblépés viszont egyelőre sötétben tapogatózásnak tűnik, ami a legjobb esetben is csupán olyan konceptalbumokat eredményezhet, amelyek tele vannak jó számokkal, csakhát ugye az a koncept...

Pontosan ez a helyzet Ankersmittel is. Aki viszont többek között így is éppen attól a legizgalmasabb történetfilozófus manapság, hogy újabb és újabb kísérletekkel próbál beférkőzni a nyelvi fordulat réseibe. Ahelyett, hogy egy sokadik könyvében is megpróbálna elmondani valami ahhoz hasonlót – bár nem ugyanazt –, amit Bill Nighly karaktere, Matthias is elmond Colin Farrell karakterének, Quaidnek/Hausernernek *Az emlékmás* 2012-es verziójában: hogy a múlt csupán az elme konstrukciója.

¹¹ Amit idehaza Kisantal Tamás is próbál, még ha más módon is. Lásd például KISANTAL Tamás: *Az irodalmi alkotás mint történelmi szöveg*, Tiszatáj 2004/11., 75–101.